

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

О. О. Непочатенко, доктор економічних наук

К. М. Мельник, кандидат економічних наук

Б. С. Гузар, кандидат економічних наук

Уманський національний університет садівництва

В сучасних вітчизняних умовах особливості банківського кредитування малого бізнесу спричиняють ряд проблем, що ускладнюють можливості використання малим бізнесом доступного джерела фінансування. У статті на основі аналізу існуючих проблем пропонуються заходи щодо розвитку системи банківського кредитування малого бізнесу в Україні.

***Ключові слова:** малий бізнес, банківське кредитування, фінансові ресурси, відсоткова ставка, фінансове забезпечення.*

Постановка проблеми. Процеси становлення малого бізнесу в Україні розпочалися з початком незалежності, проте його функціонування та забезпечення розвитку і нині перебуває в незадовільному стані. Це насамперед пов'язано з неналежним фінансовим забезпеченням, неефективним податковим механізмом, що врешті-решт є результатом невиваженої і необґрунтованої державної регуляторної політики у сфері малого бізнесу. Щоб виконувати свої соціально-економічні функції, удосконалювати діяльність, сприяти розвитку науково-технічного процесу, малий бізнес потребує відповідного кредитного забезпечення для поповнення фінансових ресурсів. Важливу роль у цьому відіграють банки як суб'єкти фінансово-кредитних відносин, які є: найпотужнішими учасниками ринку фінансових послуг, спроможні залучити достатню ресурсну базу для потреб кредитування, здатні сформулювати ефективну систему оцінювання та мінімізації ризиків кредитоспроможності позичальників, мають розгалужену мережу відділень, потрібну для надання кредитів малому бізнесу на всій території України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу проблемам та шляхам розвитку кредитування малого бізнесу в Україні приділено у працях таких науковців, як А.М. Безус, О.М. Біломістний, З.С.Варналій Ю.М., Н.І. Волкова В.І. Варцаба, Галіцейська, Д.В. Долбнєва, О.Б. Донець, В.С. Мартиновський, В.І. Токарева та ін. Проте в сучасних умовах розвитку

банківської системи існує потреба в подальшому дослідженні цієї проблематики.

Методика досліджень. Теоретико-методологічною основою дослідження слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, провідних спеціалістів у сфері кредитування малого бізнесу. У процесі його здійснення використано такі наукові методи як: абстрактно-логічний, емпіричний (узагальнення та порівняння), рядів динаміки, а також системного підходу до рішення проблем.

Метою дослідження є аналіз проблем, які перешкоджають банківському кредитуванню малого і середнього бізнесу (далі – МСП) в Україні та обґрунтування практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму фінансово-кредитного забезпечення МСП.

Результати дослідження. В умовах, які склалися в вітчизняній економіці посткризової стабілізації, кредити, що видаються комерційними банками повинні стати одним з найважливіших факторів розвитку малого бізнесу, як основної рушійної сили сталого розвитку національної економіки.

У розвиненому демократичному світі мале підприємництво розглядається переважно як суб'єкт, що забезпечує становлення і розвиток демократії та водночас спрямований на вирішення соціальної політики зайнятості.

За останніми статистичними даними (табл.1), у 2017 році в Україні існує 399 суб'єктів великого підприємництва (0,02% загальної кількості суб'єктів господарювання), решта – суб'єкти малого і середнього підприємництва, в тому числі 15 254 суб'єктів середнього підприємництва (0,81% загальної кількості суб'єктів господарювання) та 1,79 млн. суб'єктів малого підприємництва (99,13% загальної кількості суб'єктів господарювання). Причина таких змін – погіршення економічної ситуації в країні, політична криза, значна девальвація гривні. Як наслідок, значна частина великих підприємств перейшла до групи середніх, отримавши обсяг реалізації менший за 50 млн євро. При цьому частка МСП у ВВП України у 2017 році досягла 59%, тоді як в європейських країнах цей сектор бізнесу становить набагато більше (Данія–80%, Італія –60% внутрішнього валового продукту).

Проблеми, з якими щодня стикаються малі підприємці – недоступність кредитів (65%), інфляція (56,3%), рівень податкового навантаження (42,24%), високий рівень корупції (41,9%), нестача кваліфікованих фахівців (39,3%) – основні чинники негативної оцінки бізнес-клімату[2]. Також головним недоліком кредитування малого та середнього бізнесу банкіри нерідко називають труднощі, пов'язані з «відстеженням» позичальників, які нерідко працюють у тіні та ведуть подвійну бухгалтерію.

Табл. 1. Динаміка зміни кількості підприємств в Україні за їх розмірами

Показник	Рік				
	2010	2012	2014	2016	2017
Всього одиниць	2 183 928	1 600 127	1 932 162	1 865 530	1 805 059
Великі підприємства	586	698	497	383	399
% до загальної кількості	0,03	0,04	0,03	0,02	0,02
Середні підприємства	21 343	20 550	16 619	15 113	15 254
% до загальної кількості	0,98	1,28	0,86	0,81	0,85
Малі підприємства	2 161 999	1 578 879	1 915 046	1 850 034	1 789 406
% до загальної кількості	98,99	98,68	99,11	99,17	99,13

Джерело: сформовано за даними [1]

На рис. 1 зображено позицію, яку посідає Україна за показником «Індекс ведення бізнесу», порівняно з економіками сусідніх держав. Усі країни в групі випереджають Україну. Лідером серед наведених держав є Польща (24 місце в рейтингу). Сусідня Білорусь займає 37 місце, Російська Федерація – 40[3].

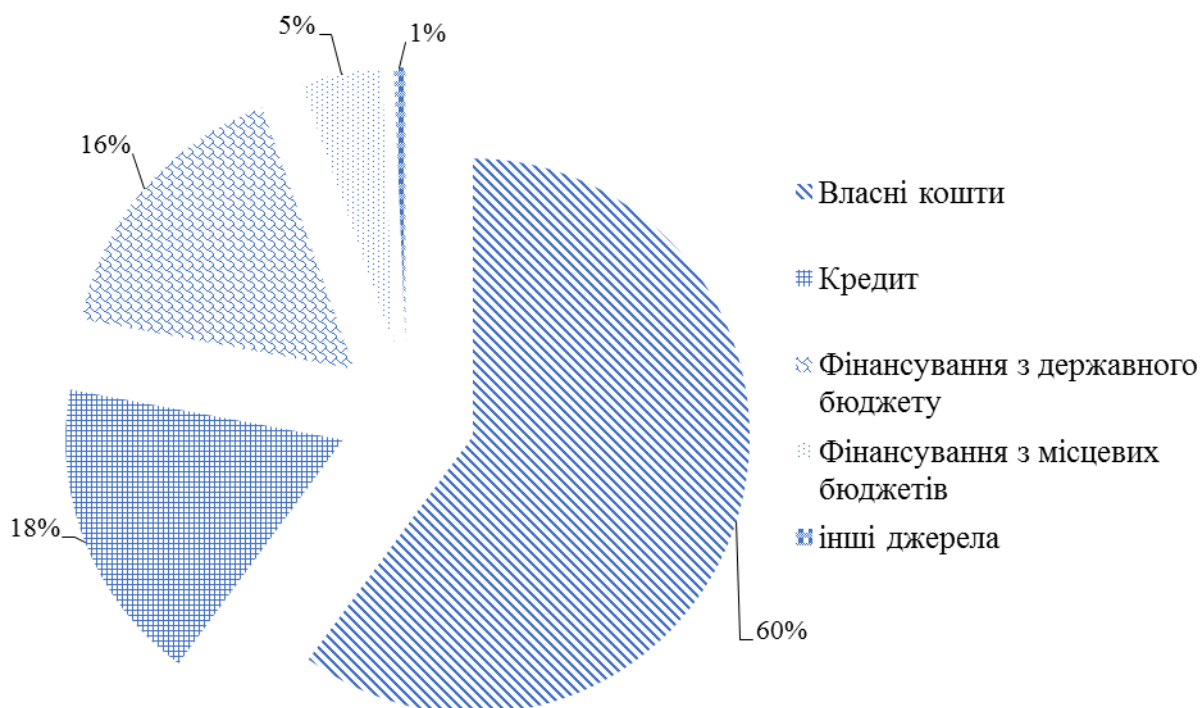

Рис. 1. Рейтинг України та подібних економік за критерієм «Індекс ведення бізнесу» у 2017р., %

Україна відстає від регіону в цілому щодо кількості пунктів до перших позицій у рейтингу, тобто до країни-лідера в рейтингу.

Однією з причин такої ситуації, особливо в післякризовий період, залишається проблема забезпечення підприємства достатньою кількістю фінансових ресурсів як на початку його заснування, так у процесі постійного проведення господарської діяльності. Оскільки власних ресурсів для забезпечення інвестиційних та виробничих потреб малого підприємництва часто виявляється недостатньо, а ситуація з бюджетним фінансуванням залишається складною, власники малого бізнесу все частіше вдаються до банківського кредитування.

В економічно розвинених країнах питома вага кредиту в структурі джерел фінансування малого бізнесу становить не менше, ніж 60%, а в Україні, частка кредиту дорівнює лише 18%. Фінансове забезпечення малого бізнесу в нашій державі наведено на рис. 2.

Рис. 2. Структура джерел фінансового забезпечення малого бізнесу в Україні станом на 01.01. 2017р.

Отже, на відміну від західних підприємств малого бізнесу, де основним джерелом залучення коштів є кредитування, вітчизняні підприємства фінансуються переважно за рахунок власних коштів.

Оскільки однією з найважливіших проблем малого бізнесу є забезпечення його фінансовими ресурсами, то найбільш реальними джерелами забезпечення коштів малих підприємств є кошти банків і фінансових

компаній, міжнародних фінансових фондів і банків у рамках підтримки розвитку малого бізнесу, кошти державного та місцевих бюджетів, а також кошти фондів підтримки підприємництва. До видів фінансування, доступних малому бізнесу, відносять кредити (банківські, міжнародних банків та фондів), пільгові кредити за рахунок коштів бюджету, цільове бюджетне фінансування, прями і цільове субсидування, лізинг, надання гарантій, страхування, франчайзинг. Але з усіх видів фінансування банківське кредитування є найефективнішим джерелом ресурсів для суб'єктів малого бізнесу (табл. 2).

Табл. 2. Структура капітальних інвестицій малого та середнього бізнесу за джерелами фінансування, у % до загального обсягу

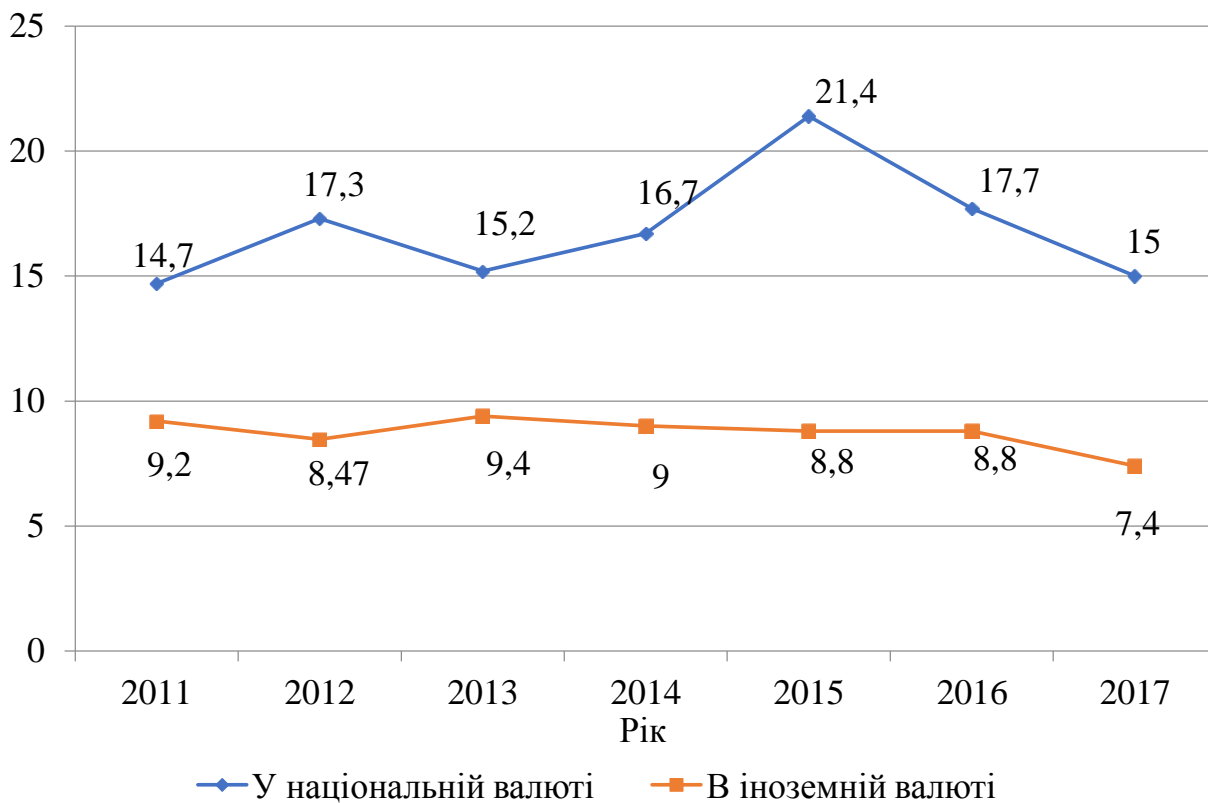
Показник	Рік				
	2013	2014	2015	2016	2017
Кошти державного бюджету	2,5	1,2	2,5	2,6	3,4
Кошти місцевих бюджетів	2,7	2,7	5,2	7,5	9,3
Власні кошти підприємств та організацій	66,3	70,5	67,5	69,3	69,1
Кредити банків та інші позики	13,9	9,9	7,6	7,5	6,6
Кошти іноземних інвесторів	1,7	2,6	3,0	2,7	1,4
Кошти населення на будівництво житла	9,6	10,1	11,7	8,3	7,3
Інші джерела фінансування	3,3	3,0	2,5	2,1	2,9

Джерело: розраховано на основі [1]

За даними табл. 2, банки найбільше інвестували в основний капітал 2013 р. (13,9% від загального обсягу фінансування). Станом на 1 січня 2017р. частка банківських кредитів становила лише 6,6%, що на 0,9 п.п. менше порівняно з попереднім роком і на 7,3 п.п менше порівняно з 2013 р.

Втім великі накопичені збитки, нерозвиненість фондового ринку, недоступність довгострокових кредитів для МСП значно знижують спроможність інноваційного оновлення виробничого потенціалу.

Однією з основних причин слабого розвитку кредитування малого бізнесу є високі процентні ставки за кредитами, що зумовлено, в основному, високими ризиками, які несуть банківські установи кредитуючи такі суб'єкти господарювання (рис.3).

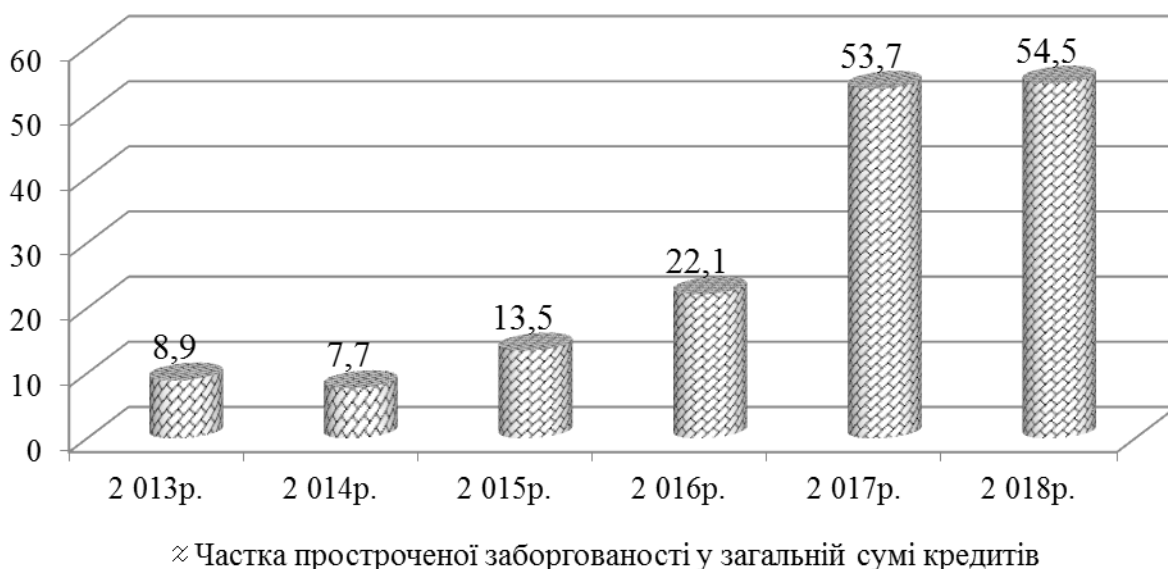

Рис. 3. Динаміка процентних ставок за новими кредитами нефінансовим корпораціям, %

Аналізуючи дані відображені на рис. 3 необхідно відмітити, що з 2011 по 2017 рр. ставка за кредитами у вітчизняній валюті постійно коливається і зросла на 0,3 п.п., а по кредитах, наданих в іноземній валюті навпаки знизилась за цей період на 1,7 п.п. Отже, слід зазначити, що діючі механізми формування процентних ставок за такими позиками багато в чому пов'язані з макроекономічною ситуацією в країні і грошово-кредитною політикою НБУ.

Необхідно також відмітити, що в сучасних вітчизняних умовах відсотки за кредитними продуктами малому бізнесу істотно вищі, ніж в більшості розвинених країн. Незважаючи на програми державної підтримки кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу, що дозволяють отримати кредити за пільговими ставками, більшість підприємців змушені використовувати більш дорогі запозичення, оскільки не потрапляють під регламентовані умови отримання кредитів на пільгових умовах

Незважаючи на посилення вимог, що пред'являються до підприємств МСБ при видачі кредитів, до кінця 2017р. рівень простроченої заборгованості в сегменті МСБ продовжував зростати (рис.4). У 2015-2017 рр. почастишала практика продажу проблемної заборгованості МСП колекторам.

Рис. 4. Динаміка частки простроченої заборгованості у загальній сумі кредитів станом на початок року, %

В умовах сьогодення комерційні банки почали змінювати свої пріоритети у кредитуванні, поступово зростає інтерес до МСП. У 2017 р. частка малого бізнесу в загальному портфелі банків зростає з 6% до 15%. А на початку 2018р. за результатами опитування всіх українських банків 72% планують кредитувати малий і середній бізнес, лише 52% заявили про бажання кредитувати великі підприємства[4].

З метою покращення стану та подальшого розвитку малого і середнього підприємництва в Україні активно розробляють та впроваджують кредитні програми для МСП державні і комерційні фінансові установи.

Лідерами на ринку кредитування МСБ за обсягами портфелів в 2018 р. були державні банки (табл. 3).

Так, за рейтингом реальної ставки (номінальної, яка скоригована на розмір разової та щомісячної комісії), відсоток, що пропонується банками, є стабільно високим для МСП. Мінімальна ставка, яка становить 18% пропонується лише Ощадбанком, Кредобанком та Credit Agricole.

Світова практика застосування програм з кредитування малого бізнесу істотно відрізняється від української. В умовах неоднакового рівня розвитку економіки в цілому, законодавства, ціноутворення, кількості малих підприємств та їх впливу на рівень життя населення, а також інших факторів, в кожній державі застосовують різні інструменти для надання фінансової допомоги малому бізнесу.

Цікавим прикладом успішних індивідуальних програм кредитування малих підприємств може слугувати швейцарський досвід. У цій країні

успішно реалізуються кредити жінкам, які володіють малим бізнесом на суму від 50–300 тис. крон, кредити бізнесменам-іммігрантам, кредити безробітним на реалізацію бізнесу при наданні бізнес-плану, кредити на реалізацію інноваційних розробок на малих і середніх підприємствах на суму від 800 тис. крон до 3 млн крон [6, с. 50].

Табл. 3. Рейтинг найкращих умов кредитування підприємств малого та середнього бізнесу України вітчизняними банками в 2018 р.

Банк	Ставка (річна),%	Разова комісія, %	Щомісячна комісія, %	Перший внесок, %	Реальна ставка, %
Ощадбанк	17,50	0,2	–	25 і більше	17,87
Кредобанк	17,90	0,5	–	10 і більше	18,82
Credit Agricole	17,00	1,0	–	25 і більше	18,85
ПриватБанк	19,00	0	–	0 і більше	19,00
Укрексімбанк	17,52	0	0,10	0 і більше	19,72
МТБ Банк	21,00	1,5	–	0 і більше	23,77
Таскомбанк	24,00	1,0		20 і більше	25,78
БТА Банк	26,00	1,0	–	0 і більше	27,78

Джерело: розраховано на основі [5]

Необхідно відзначити, що різноманіття форм підтримки кредитування малого бізнесу поєднується з високим ступенем лояльності, яка визначається можливістю списання боргу за кредитом в разі неможливості його погашення позичальником.

У більшості країн світу при кредитуванні суб'єктів малого бізнесу використовують більш суворі критерії в процесі визначення цільового сегмента позичальників, а також більш жорсткі вимоги до забезпечення позики.

Наприклад, в Китаї одним з інститутів кредитної підтримки малого бізнесу виступає Китайський банк розвитку – China Development Bank, який здійснює кредитування підприємств лише при наявності поручительства (гарантії) з боку місцевих адміністрацій.

Незважаючи на досить суворий відбір підприємств-позичальників, в Китайській Народній Республіці існують досить вигідні умови надання позик малому бізнесу. Так, в рамках допомоги підприємцям-початківцям, спеціальна організація – «Китайський молодіжний бізнес» (Youth Business China – YBC) успішно реалізує видачу безвідсоткових позик в розмірах від

30 тис. до 50 тис. юанів на строк до трьох років[7]. Погашення кредиту починається з сьомого місяця, а сума прирівнюється до однієї тисячі юанів щомісяця. У випадку прострочення платежів за зобов'язаннями протягом двох-трьох місяців до позичальника направляють органи перевірки, метою яких є сприяння в пошуку виходу з даної ситуації і відновлення платоспроможності.

Таким чином, виходячи з аналізу деяких інструментів підвищення активності банків у сфері кредитування малого бізнесу в Україні і ряді інших країн впливає, що кожна держава розробляє індивідуальний підхід щодо кредитної підтримки цих економічних суб'єктів.

Однак, не зважаючи на зазначені проблеми, протягом 2018 року кредитування банками суб'єктів господарювання поживалося. Так, за даними НБУ станом на 1 січня 2018 р. обсяг кредитів, що надані суб'єктам господарювання становив 864 412 млн грн, а станом на 1 жовтня 2018 року — 945 462 млн грн [8]. Приріст кредитування суб'єктів господарювання відбувся як за рахунок кредитів, наданих як у гривні, так і в іноземній валюті. Зокрема обсяг кредитів корпоративному сектору економіки протягом вересня 2018 року зріс як у національній валюті (на 1,1% до 485,7 млрд грн), так і в іноземній (в доларовому еквіваленті вони збільшилися на 1,3% до 14,7 млрд дол. США) [9].

За висновками Індексу настроїв малого бізнесу, котрий вперше провела Європейська Бізнес Асоціація спільно з компанією ЛІГА:ЗАКОН у межах проекту Unlimit Ukraine, загальний Індекс настроїв малого бізнесу становить 3,2 із 5-ти можливих, що відповідає нейтральному рівню[10].

Висновки. З огляду на наведену статистику, розвиток малого бізнесу в Україні потребує вдосконалення системи його фінансової підтримки. У цих умовах кожна з виявлених проблем вимагає конкретного рішення.

Необхідною умовою подальшого розвитку кредитування банками суб'єктів підприємницької діяльності є залучення держави до цього процесу. Основними напрямками роботи повинні бути активізація кредитно-гарантійних установ; створення Національної системи гарантій; збільшення частки державних видатків на розвиток малого підприємництва; впровадження законів про мікrokредитування; розроблення програм фінансової підтримки з використанням успішного зарубіжного досвіду та європейських стандартів. При конструктивній роботі банківського сектора та держави в особі НБУ, Міністерства фінансів можливо прискорити розвиток як банківського сектору так і малого підприємництва до показників розвинутих країн світу.

Література

1. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
2. Індекс настроїв малого бізнесу 2018. URL: <https://eba.com.ua/indeks-nastroyiv-malogo-biznesu-2018>.
3. World Bank (2017), «Doing Business». URL: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine> [in English].
4. Кого планують кредитувати українські банки в 2018 р. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/publications/koho-planujut-kredituvati-ukrajinski-banki-v-2018-rotsi-2453156.html>.
5. Кредити на розвиток бізнесу в банках України. URL: <http://www.bankchart.com.ua/business/credit/any/6/980/365>.
6. Виноходова Г.А., Кравченко, Е.А. Развитие малого и среднего предпринимательства России в контексте с мировым опытом. *Вестник Донского государственного аграрного университета*. 2015. № 1-2 (15). С. 43-54.
7. The Achievements of Youth Business China: URL: <http://www.alanbarrell.com/uploads/YBC-Achievements.pdf> (дата обращения: 25.02.2018).
8. Показники банківської системи / Національний Банк України: офіційний веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442.
9. У вересні банки активно залучали кошти населення та продовжували нарощувати кредитування. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=79377845&cat_id=55838.
10. Малий бізнес в Україні налаштований на позитивні зміни – дослідження. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2431820-malij-biznes-v-ukraini-nalastovaniy-na-pozitivni-zmini-doslidzenna.html>.

References

1. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
2. Index of small business sentiment 2018. URL: <https://eba.com.ua/indeks-nastroyiv-malogo-biznesu-2018>.
3. World Bank (2017), «Doing Business». URL: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine> [in English].
4. What are the Ukrainian banks going to credit in 2018. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/publications/koho-planujut-kredituvati-ukrajinski-banki-v-2018-rotsi-2453156.html>.

5. Credits for the development of business in the banks of Ukraine. URL: <http://www.bankchart.com.ua/business/credit/any/6/980/365>.
6. Vynokhodova H.A., Kravchenko Ye. A. Development of small and medium-sized businesses in Russia in the context of world experience // Bulletin of Don State Agrarian University 2015. № 1-2 (15). С. 43-54.
7. The Achievements of Youth Business China: URL: <http://www.alanbarrell.com/uploads/YBC-Achievements.pdf> (access date: 25.02.2018)
8. Indices of the bank system/ the National Bank of Ukraine: official website. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442).
9. In September the banks began to involve the money of the population and continue to build up crediting. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=79377845&cat_id=55838.
10. Small business in Ukraine is disposed to positive changes – research. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2431820-malij-biznes-v-ukraini-nalastovaniy-na-pozitivni-zmini-doslidzenna.html>.

Аннотация

Непочатенко Е.А., Мельник Е.Н., Гузар Б.С.

Современные проблемы и перспективы развития банковского кредитования малого бизнеса в Украине

Динамичное развитие малого бизнеса невозможно без активной кредитной поддержки. На данный момент предприниматели вынуждены постоянно находиться в поисках альтернативных банковскому кредиту источников финансирования, поскольку украинские банки сконцентрировали свои кредитные программы на краткосрочных высокодоходных продуктах. При этом спрос на услуги банковского кредитования со стороны малого бизнеса постоянно растет.

По результатам проведенного исследования установлено, что недоступность кредитов (65%), инфляция (56,3%), уровень налоговой нагрузки (42,24%), высокий уровень коррупции (41,9%), нехватка квалифицированных специалистов (39,3%) – основные факторы негативной оценки бизнес-климата. В условиях, которые сложились в отечественной экономике посткризисной стабилизации, кредиты, выдаваемые коммерческими банками должны стать одним из важнейших факторов развития малого бизнеса, как основной движущей силы устойчивого развития национальной экономики.

Проанализировано, что банки больше инвестировали в основной капитал 2013 г. (13,9% от общего объема финансирования). По состоянию на 1 января 2017 г. доля банковских кредитов составляла лишь 6,6%, что на 7,3 п.п. меньше по сравнению с 2013 г. Впрочем большие накопленные убытки, неразвитость фондового рынка, недоступность долгосрочных кредитов для малого бизнеса значительно снижают способность инновационного обновления производственного потенциала.

Установлено, что в современных отечественных условиях коммерческие банки начали менять свои приоритеты в кредитовании, постепенно растет интерес к малому

бизнесу. Необходимым условием дальнейшего развития кредитования банками субъектов предпринимательской деятельности является привлечение государства к этому процессу.

На государственном уровне должны проводиться мероприятия по совершенствованию законодательной базы, активизации кредитно-гарантийных учреждений, создание Национальной системы гарантий, оживление инвестиционного климата, содействие экономической активности, увеличение доли государственных расходов на развитие малого предпринимательства, разработка программ финансовой поддержки с использованием успешного зарубежного опыта и европейских стандартов.

Ключевые слова: малый бизнес, банковское кредитование, финансовые ресурсы, процентная ставка, финансовое обеспечение.

Annotation

Nepochatenko O.O., Melnyk K.M., Huzar B.S.

Current problems and prospects of the development of bank crediting of small business in Ukraine

Dynamic development of small business is impossible without active crediting support. However, nowadays entrepreneurs have to be in a constant search of financial resources, alternative to bank crediting, because the Ukrainian banks focused their credit programs on short-term high-margin products. At the same time, the demand of small businesses for bank crediting is growing.

According to the results of the conducted research it has been found that the lack of credit availability (65%), inflation (56.3%), the level of tax burden (42.24%), high level of corruption (41.9%), the lack of highly qualified professionals (39.3%) are the main factors of a negative evaluation of a business climate. In the conditions of a post-crisis stabilization of the national economy, the credits that are granted by the banks should be one of the most important factors of small business development as the main driving force of sustainable development of the national economy.

The analysis has shown that banks invested in the fixed capital most of all in 2013 (13.9% of the total volume of crediting). As of 1 January, 2017 the share of bank credits made up only 6.6%, which is by 7.3 percentage points lower compared to 2013. However, large accumulated losses, underdevelopment of stock market, lack of long-term credit availability for small business considerably decrease the ability to an innovative renovation of the production potential.

It has been established that in the present-day conditions commercial banks began to change their priorities in crediting, interest to small business is growing. Involvement of the state into this process is an important pre-requisite for the further development of bank crediting of the subjects of entrepreneurial activity.

At the state level, measures should be taken to improve the legislative framework, intensify credit guarantee institutions, create a National Guarantee System, revitalize the investment climate, promote economic activity, increase the share of government spending on small business development, develop financial support programs using successful foreign experience and European standards.

Keywords: *small business, bank crediting, financial resources, interest rate, financial support.*